

РЕЦЕНЗИЯ

на дисертация „**Македонският въпрос в българо-британските отношения 1919-1941 г.**” за присъждане на образователна и научна степен „ДОКТОР” на Илко Дренков, редовен докторант към катедра „История” на ПИФ.

Дисертационният труд на колегата Илко Дренков „Македонският въпрос в българо-британските отношения 1919-1941 г.” с обем от 280 страници се състои от увод, четири глави, заключение, списък на използваните източници и литература. Като текст и технически параметри работата е написана грамотно при съблюдаване на установените традиции в научната историопис за такъв род изследвания. Дипломантът разглежда един интересен и недостатъчно задълбочено проучен до този момент проблем от историята на македонския въпрос и историческото развитие на Балканите между двете световни войни, в контекста на британската политика към полуострова.

В увода, в рамките на 19 страници, авторът определя и аргументира хронологическата рамка на изследването, неговата актуалност и мотивите, поради които се е насочил към тази тема. Направена е и сравнително подробна оценка на историографията по въпроса. Направен е коментар и на предметът и обектът на изследването и ясно е формулирана целта на дисертацията – *„...да анализира политиката на Форин офис по Македонския въпрос в периода между двете световни войни, като проследи как Македонският въпрос влияе на дипломатическите контакти между Великобритания и България и останалите заинтересовани от проблема държави от Югоизточна Европа.”* Дипломантът детайлно е очертал и задачите, които трябва да бъдат решени, за да се постигне така поставената цел. Прецизно са посочени и архивните документи, ползвани за темата, като тук е необходимо да се отбележи, че авторът внася в научно обръщение значителен по обем документален материал от английски произход, непубликуван досега. Това е съществен принос на дисертацията и практически по този начин е изпълнено едно важно условие за подобен род изследвания.

Глава първа е озаглавена „Македонският въпрос на Парижката мирна конференция”. В обем от 53 страници и в рамките на три параграфа Илко Дренков много умело ни пренася в темата чрез точно и аргументирано осмисляне на дипломатическото поведение на Великите сили по време на Парижката мирна конференция. Като изхожда от общите постановки и цели на този международен форум, колегата акцентира върху основните въпроси, които засягат темата: очертаване на новите граници в Европа и следвоенното устройство на Стария континент, както и въпросите за самоопределението и пр.

На основание на авторитетни изследвания на английски и български автори се разкрива механизма на международните отношения по време на конференцията, чиято сложна, исторически предопределена същност маркира и специфичното отношение на всяка от великите сили по националните въпроси на Балканите, в това число и македонския въпрос. С разкриването на британската политика по македонския въпрос на Парижката мирна конференция, авторът постепенно конкретизира периметъра и обекта на своето изследване. С достатъчно фактологическа обосновка колегата разкрива променливостта в британската политика по македонския въпрос, налагането позициите на френската страна, деликатната ситуация за българската делегация и съдбата на всички въпроси, по които се водят преговори. Отчетливо е обяснена неравностойната позиция на България спрямо своите съседи в качеството си на страна, победена по време на Първата световна война.

По-нататък в глава първа се разглежда въпроса за отстояване на българската национална кауза във връзка с Парижката мирна конференция. На основание на известни постижения в българската историография и на базата на богат изворов материал се разкрива цялостната картина на огромните усилия, които българската държава, обществени организации и културни дейци полагат по посока защитата на българската национална кауза и стремежът към предотвратяване на взимането на несправедливи за страната решения на конференцията. Многобройните становища, писма, меморандуми и изложения по своята последователност разкриват живата история на една, макар и обречена, но справедлива кауза. Акцентът е поставен върху опитите на българската дипломация да въздейства върху британските и другите дипломатически делегати в интерес на българските искания. Отделено е място и на действията, които македонската революционна организация и македонската емиграция в България предприемат в тази насока.

В заключението на глава първа авторът резюмира тежкото наследство по отношение на македонския въпрос, което Парижката мирна конференция остава и което ще очертае усилията на България и на други европейски държави в търсенето на адекватни решения през междувоенния период.

Втора глава носи наименованието „Новото статукво (1920-1925).” В рамките на първите два параграфа, „Опитите на България за излизане от изолация (1920-1921)” и „Македонският въпрос при управлението на БЗНС (1921-1923)”, авторът разглежда македонския въпрос главно през призмата на дипломатическата кореспонденция и активностите на британските пълномощни министри в София в периода 1920-1923 г. Артър Пийл и Уйлям Ърскин, чиято дипломатическа кариера в България съвпада с управлението на Александър Стамболийски. Изчерпателно, на основата на богат литературен и изворов материал са разгледани различни страни в

отношенията между България и Великобритания в трудните години след Първата световна война. Македонският въпрос е представен като съществена част от дипломатическите отношения между двете страни, като акцентът на британския интерес пада върху отношенията между българите от новото Сърбо-хърватско-словенско кралство, дейността на ВМРО, опитите за преодоляване на ограничителните клаузи на Ньойския договор, поведението на белградските власти в Македония и пр. Обърнато е внимание на взаимовръзката на македонския въпрос с кемалисткото движение и събитията от последните години на Османската империя и раждането на републиканска Турция. В тази насока е разгледан и интересния за този период въпрос за южнославянската федерация. Колегата Илко Дренков се е спрял на активността на българската дипломация в самата английска столица по проблема за Македония в рамките на по-широк кръг от въпроси, засягащи двете страни. Официалните и неофициалните срещи, които Стамболийски прави по време на неговото посещение в Лондон през есента на 1920 г., също са предмет на темата. Отчетена е загрижеността на английската страна за запазване мира на Балканите, с оглед неизпълнението от страна на българските съседи на ангажиментите по мирния договор, касаещи правата на българското малцинство на техни територии и опасността това да доведе до ескалация на македонския въпрос. Авторът се е спрял и на липсата на подкрепа от страна на Великобритания по въпроса за българския излаз на Егейско море.

Колегата много точно е определил поведението на британската дипломация като целящо запазване статуквото в Югоизточна Европа. Разбираме също така, че изострянето на отношенията между земеделското правителство и ВМРО предвид заканите на отговорни държавни фактори в България да ликвидират ролята на Организацията в Македония е предмет на подчертан интерес от страна на английската легация в София по времето на Уилям Ърскин. Много показателна е английската оценка, че суверинитетът на българското правителство в Пиринска Македония е номинален. Важен детайл от характеристиката на отношенията между София и Лондон по македонския въпрос са и опитите на известни дейци от македонското движение да установят преки контакти с представители на британската дипломатическа служба в България и да представят своите идеи за автономия на Македония. Авторът се спира подробно и на проблема за бежанците от Македония и Тракия и тяхното установяване в Царство България, като се опитва даде и отражението на проблема сред самата английска общественост.

Колегата се е спрял подробно и на инициативите на българския министър-председател за решаване на въпроса за излаз на България на Егейско море и за компенсиране на България в Западна Тракия след провала на Гърция във войната с Турция. След нови по-остри изказвания

от страна на Стамболийски по времето на Нишките споразумения и предупрежденията на Тодор Александров към политическия елит на страната, още в средата на май 1923 г. за Уйлям Ърскин е ясно, че „*Тодор Александров ще предприеме политическо убийство*”. По-нататък добре е разгледан въпроса за българо-британските отношения по македонския въпрос по време на деветоюнския преврат от същата година.

Трети параграф от глава втора, „България в изпитания и конфликти (1923-1925)”, разкрива авторовите изследователски дирения по македонския въпрос в българо-британските отношения при управлението на проф. Ал. Цанков и в кореспонденцията на Уйлям Ърскин за периода 1923-1925 г. Отчетено е нарасналата роля на ВМРО в политическия живот в страната, опитите на Александър Цанков да получи легитимност от британска страна, продължаващото напрежение в българо-сръбските отношения по отношение на македонската организация. Разкрити са и действията на ВМРО през септември 1923 г. през погледа на британската дипломация, засилената активност на организацията в международен аспект, предвид действията на Бенито Мусолини за търсене на фактори за натиск върху Белград с оглед италианските интереси на Балканите. Важен момент е проследяване на българските инициативи в британското кралство сред неправителствени организации и търсенето на тяхната подкрепа по македонския въпрос. Авторът е отделил място и на информационно-пропагандната война, която се води между София и Белград в европейските столици.

Много прецизно в изложението на този параграф са разкрити опитите на Съветска Русия да приобщи македонското освободително движение, тема, която е намерила място в поверителните доклади на Уйлям Ърскин. Авторът прави коментар и на британската позиция около Майския манифест от 1924 г., както и мнението на Форин офис относно убийството на Тодор Александров. Промените във върха на ВМРО и действията на новия лидер Иван Михайлов в месеците непосредствено след смъртта на Тодор Александров внимателно се следят от британската дипломация. Картината става по-пълна и с представяне на сведенията, които британските дипломатически представители в Атина и Скопие дават по спогодбата Калфов-Политис, малцинствените проблеми, оценките за българския характер на населението във Вардарска Македония, гръцкото въоръжено нахлуване в Петричко през октомври 1925 г., проблеми, които за Лондон са неразделна част от македонския въпрос.

Трета глава е озаглавена „Македонският въпрос в българо-британските отношения при управлението на Демократическия сговор и Народния блок 1926-1934 г.” и с обем от 63 страници. Основните теми в параграф първи, „Икономическо и политическо укрепване на България (1926-1929)” са опитите на българското правителство да получи

международно признание; политиката му да ограничи влиянието на ВМРО в Пиринска Македония чрез социални и икономически мероприятия; действията около бежанския заем и неговото отражение върху македонския въпрос; инициативите на т.нар. македонска парламентарна група в българското народно събрание; вниманието на британската дипломация към външнополитическата активност на ВМРО; кризата в българо-сръбските отношения след убийството на ген. Михайло Ковачевич и оценките на Лондон за отражението на това събитие върху македонския въпрос; удовлетворението на британската дипломация след въвеждането на специален режим в Петрички и Кюстендилски окръг; убийството на ген. Александър Протогеров и последиците от това събитие върху структурите и авторитета на македонското освободително движение; установяването на тесни връзки между македонските и хърватските дейци.

Става ясно също така, че задълбочаващите се връзки на Организацията с италианската страна сериозно притеснява Форин офис. От цялостната поверителна кореспонденция на британските пълномощни министри в София се убеждаваме, че Обединеното кралство иска ликвидирането на ВМРО.

Параграф втори е озаглавен „Форин офис и стихването на Македонския въпрос (1929-1934 г.)”. Проследена е политиката на Англия за подобряване отношенията между България и Югославия в контекста на Пиротските споразумения от 1929-1930 г. Обърнато е внимание на ситуацията във ВМРО и действията ѝ на югославска територия. Внимателно и прецизно се проследява оценката на британската дипломация по партийно-правителствените промени в София в светлината на отражението им върху македонския въпрос. В този параграф е направен важният извод, че с позициите си по македонския въпрос, в качеството му на възлов в отношенията между България и Югославия и между България и Гърция, Великобритания цели да се утвърди като първостепенен политически фактор на Балканите. Приветствам оценката, която авторът е направил на едно писмо на Сидни Уотърлоу до постоянния подсекретар на Форин офис Роберт Ванситарт, където анализът на македонския въпрос от страна на дипломата колегата Илко Дренков е определил като британската *„дипломатическа и епистоларна кулминация по македонския въпрос”*.

Авторът обръща подобаващо внимание и на редица конкретни събития като Петицията на българи от Скопие до ОН; Великият македонски събор в Горна Джумая от 1933 г; политиката на България към Балканския пакт и мястото на македонския въпрос в тази политика; продължаващата особена роля, която Италия има в македонското освободително движение.; забраната на ВМРО след 1934 г.

Общото впечатление е ,че в този параграф докторантът прави опити за много по-задълбочени аналитични оценки на британската политика по македонския въпрос.

В глава четвърта, с обем от 49 страници, е озаглавена „Ревизионистични надежди (1934-1941)”. Тук авторът се спира на отношенията между двете държави след преврата от 19 май 1934 г. до влизането на България във Втората световна война, когато британският дипломатически пост в София последователно се заема от пълномощните министри Чарлз Бентънк, Морис Питърсън и Джордж Рендъл. Периодът е нов за историята на македонския въпрос като цяло, с оглед забраната на ВМРО, акт, който сам по себе си не решава македонския въпрос.. Отражено е британското очакване за адекватни стъпки от страна на Югославия след променената ситуация в България от 19 май 1934 г. Обръща се внимание и на инициативите около т. нар идея за Интегрална Югославия. Британската страна продължава да следи политическите промени в България през призмата на отражението им върху македонския въпрос както и все по-силното проникване на комунистическите идеи сред македонското движение. Отчита се и първото официално прокламиране на т. нар. „македонската нация” от страна на III комунистически интернационал.

На вниманието на британската дипломация стои и все по-засилващите се инициативи от българска страна в предвоенния период за ревизия на Ньойския договор и обвързването в политическо и икономическо отношение на София с Италия и Германия, както и ролята на Югославия в германската политика на Балканите и сключването на българо-югославския договор от 1937 г; промените в политическите нагласи в Европа след успешните ревизионистични действия спрямо Версай; Солунското споразумение и откриването на легитимния път за България на мирна ревизия на Ньой. Всички тези нови моменти в политическия ландшафт имат своите допирни точки и с македонския въпрос. Авторът се спира и на опитите на британската страна да задържи позициите си на Балканите, да отдалечи България от Германия и да я задържи на своя страна, удовлетворявайки някои български искания. В този смисъл много удачно е коментирано мнението на Морис Питърсън за даване на излаз на България на Егейско море и за по-големи квоти за износ на български тютюни на британския пазар.

В края на тази глава се обръща внимание на актуализирането на македонския въпрос, на идеята за автономия на Македония и на всички национални въпроси след избухването на Втората световна война; на готовността на известни македонски дейци да търсят подкрепата на Англия и Франция за решаване на македонския въпрос; провалът на британската политика да се изгради единен балкански съюз, който да следва политика на неутралитет. След включването на България на страната на оста Рим – Берлин – Токио, авторът точно коментира провалът на британската дипломация и разузнаване по отношение на България и нейната политика по македонския въпрос, като не отчита, че тази справедлива кауза не е била отчетена на нужното високо и отговорно ниво.

В Заключението в рамките на 8 страници се прави кратък анализ на изводите и приносните моменти на дисертацията.

Като цяло трудът на колегата Илко Дренков носи белезите на едно коректно проучвано и прилично представено изследване. Темата е недостатъчно проучена в българската и британската историография. Налице е, както вече споменах, и използването на нов изворов материал, който вече влиза в научно обръщение. Считам че целта и задачите на дисертацията са постигнати.

Всяко едно проучване дава възможност на четящия да направи редица препоръки или да изкаже несъгласия с някои постановки, нещо, което би трябвало да бъде задължителен академичен подход при подобен род изследвания.. В този смисъл би могло да се помисли в един последен вариант на дисертацията подходът да бъде проблемно-тематичен, а не само хронологически. Характерът на информационната база на изследването и историческата същност на съдържателната част на македонския въпрос през разглеждания период дават възможност за подобен подход, който според мен би отразявал много по-адекватно основните идеи и постижения на автора. Подобен подход би дало възможност и за една по-задълбочена аналитичност, от която авторът се е дистанцирал в редица от случаите, а отсъствието на която в отделни моменти прави текста да изглежда по-скоро като разказ, отколкото като научно изследване.

Тук е мястото да посоча, че докторантът не е използвал достатъчно проучвания на представители от република Македония. Независимо от редица антинаучни постановки, които са характерни за историческата наука в Скопие, трябва да признаем, че там има проучвания, които могат да бъдат взети под внимание, като тези на колегите Тодор Чепреганов, Христо Андонов - Полянски, Иван Катраджиев, Зоран Тодоровски, Никола Жежев, както и сборниците с документи Македония в международните договори(1913-1940), том I, Скопие, 2006 г. и том II Македония в международните договори (1941-1991), Скопие, 2008 г.

Тези препоръки не променят оценката ми, че дипломантът се е справил с поставените задачи, като е разкрил изчерпателно македонският въпрос в българо-британските отношения между двете световни войни, на базата на богат документален материал и използвайки значителна по обем литература по въпроса. Ето защо давам положителна оценка на представения дисертационен труд „Македонският въпрос в българо-британските отношения 1919-1941 г.“, на Автореферата и на публикациите на колегата и препоръчвам на уважаемото жури да присъди образователната и научна степен „Доктор” на Илко Дренков.

20. 07. 2012 г.

доц. Д-р Валентин Китанов.....